

Perihan Kaya

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

İSTANBUL'DAKİ SON KARAYLAR

THE LAST KARAITES IN ISTANBUL

ABSTRACT

Talmud was a modern version of Tanah, written by some rabbis during Jews lived together at 1-7th centuries in order to make it more understandable; it also consists of oral traditions accepted as laws and legends. Majority of Jews had adopted Talmud whereas others (few in number) had decided to follow Tanah that resulted drifting away from congregation. This group is named "readers" also meaning "Karaites". Later on, they were forced to leave their homeland; they scattered places like Europe, Caucasia and Anatolia. Here, this article is going to give information about historical, cultural and demographic structure of Karaites, evaluate the sociolinguistic situation of Karaite language in Istanbul and discuss whether it is an endangered language or not?

Keywords

Karaites in Istanbul, Karaite Language, Endangered Languages.

Özet

Musevilerin bir arada yaşadıkları dönemde, bazı hahamlar kutsal kitapları Tanah'ı modernleştirmek ve daha anlaşılır hale getirmek, sözlü gelenekte var olan yasa ve efsaneleri yazıya geçirmek amacıyla 1-7. yüzyıllarda *Talmud*'u yazdılar.¹ Çoğunluk Talmud'u benimsedi. Ancak küçük bir grup, yalnızca Tanah'a bağlı kalacağını belirterek ana cemaatten koptu. Bu gruba 'okuyanlar' anlamına gelen 'Karaylar' adı verildi. Daha sonra Museviler yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda bırakıldı ve Avrupa, Kafkasya Anadolu gibi dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Bu makalede İstanbul'da yaşayan Karayların tarihsel, kültürel ve demografik yapısı hakkında bilgi verilecek, İstanbul Karaycasının sosyolingüistik durumu değerlendirilecek ve tehlike durumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

İstanbul'daki Karaylar, Karayca, Tehlikedeki Diller

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.reformjudaism.org/talmud> (09.10.2014)

Terminoloji ile ilgili Notlar

Monoteist dinlerden biri olan Yahudilik tevhidî diğer adıyla İbrahimî dinlerin² en eskilerinden birini oluşturur. Yayılımı ve etkisi bakımından bir din özelliğine sahip olsa da iç dinamizmi açısından hem milli hem de evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dini-etnik kimliği ifade etmektedir (Gürkan, 2013: 187). Bu suretle kelime bugün hem din hem de nesep ifade eden “milli bir din” kavramına dönüşmüştür.

Yahudiliğin etnik kökenleri hakkında kadim tarihlerde yazılan, tıpkı Farisîler ve Araplarda olduğu gibi soylarının yaklaşık M. Ö. 2000’lilerde yaşamış Abraham (İbrahim peygamber)’a dayandırılmasıdır.

Bu soy onun torunu Yakup peygamberle devam eder. Yakup peygamberin ya da Tanrı tarafından verilen ismiyle İsrail (Allah’ın kulu)’in on iki oğlundan husule gelen İsrailoğulları’nın Musa peygamber önderliğinde köleleştirildikleri Mısır’dan çıkarılıp Sina yarımadasına götürülmeleri ve burada atalarının Tanrı ile gerçekleştirdiği ahit neticesinde O’ndan Tevrat’ı almaları Musevilğin başlangıcı olarak kabul edilir (Gürkan, 2013: 187).

Musevi -dini ifade ederken bu terim kullanılacaktır- geleneğinde *tevrat* “öğreti, doktrin, kılavuz, teori, hüküm, kanun, din” gibi anlamlar taşımaktadır. Bu kelime, Musa peygambere verilen kitabın ismi olarak kullanıldığı gibi Tanah (Ahd-i Atik), Talmud ve rabbilere -yahudi din âlimi- ait bütün eserler için de kullanılmaktadır.

Rabbani terminolojide Musevilğin kutsal kitabı *ha-ketubbim* “yazılar” kelimesi ile karşılandığı gibi *kitvei ha-qodeş* “kutsal yazılar” adı da kullanılmaktadır (Schwartz, 1997: 121). Fakat yaygın olarak kullanılan ismiyle *Tanah* (Tanakh) Musevilğin kutsal kitabını oluşturan üç bölümün isimlerinden yani *Tora*, *Neviim* ve *Ketuvim*’in baş harflerinden müteşekkil bir akronimdir (İbranice’de *k* sesi kelime ortası ve sonunda kullanıldığı zaman *h* olduğu için kısaltması Tanah şeklinde yapılmıştır).

Musevilğin kutsal kitabı olan Tanah 24 bölümden oluşur. Bu 24 bölüm kendi içerisinde üçe ayrılır: “Yasa” yani *Tora*, “Peygamberler” yani *Neviim*, “Yazılar” yani *Ketuvim*.

Bunlardan ilki *Tora* diğer adıyla *Tevrat* (İbranicedeki Torah sözcüğünün Arapça karşılığı olan تورات tawrat biçiminin Türkçeye uyarlanmış şekli) Musa Peygamber’in Beş Kitabı’ndan oluşur. Bu beş kitap, *Tekvin-Bereşit* “Dünyanın yaratılışı” ile başlar, *Tesniye-Devarim* “Sözler” bölümü ile sona erer.

Tanah’ın ikinci bölümünü *Neviim* “Peygamberler” oluşturur ve bu bölüm 8 kitaptan oluşmuştur. İlk dört kitap Musa’nın ölümünden sonra Yahudi tarihini anlatır. İsrailoğulları’nın tarihini Tevrat’ta kaldığı yerden itibaren Babil esaretine kadar (M.Ö. 586) devam ettirmektedir.

Tanah’ın üçüncü bölümünü ise *Ketuvim-Ketubim* “Yazılar” adı verilen bölüm oluşturur. 11 kitaptan oluşan bu bölüm ilahi ve münacatlar, şiirler, hikmetler ve tarihler gibi yazılardan meydana gelmektedir.³

Musevilğin kutsal kitabı belli bir kişi tarafından derlenmemiş farklı kişiler tarafından yazımı yaklaşık 1000 sene sürmüştür. Bu yüzden kutsal kitaplar listesinin kanonizasyonu miladi I. yüzyılın sonlarında gerçekleştirilmiş, ancak Tanah’taki kitapların hepsi tartışmasız listeye girememiş, bazılarıyla ilgili uzun

² Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.christianity-guide.com/christianity/abrahamic_religion.htm (09.10.2014)

³ Tanakh ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.bibliahebraica.com/the_texts/tanakh.htm (15.10.2014)

ve derin tartışmalar yapılmış, bazıları da uzun süre listede yer almadığı halde kanonik kabul edilmiştir. (Harman, 2013: 198)

Rabbani geleneğinde Tanah'ın dışında kutsal kabul edilen bir diğer kitap *Talmud*'dur. İnanışa göre Tanrı, Sina dağında Musa'ya yazılı Tevrat'ın yanı sıra onun açıklaması niteliğindeki sözlü Tevrat'ı da vermiş, Musa Peygamber de bunu yazıya aktarmayıp kendisinden sonra kavminin başına geçen Yeşua (İÖ 639-609)'ya şifahen bildirmiştir.

Yeşua'dan İsrailoğulları'nın önde gelenlerine intikal eden bu sözlü bilgiler sırasıyla, sonraki dönem peygamberlere, peygamberlerden ikinci Tapınak'ın ilk yıllarında en yüksek dini otorite kabul edilen Büyük Meclis üyelerine onlardan da ilk dönem Musevi din adamlarına aktarılmıştır. İlk dönem Musevi din âlimleri (kendilerine *tannaim* denir) kendilerine intikal eden şifahi Tora'yı II-III. yüzyıllar arasında derleyerek *Mişna*, *Tosefta* metinlerini oluşturmuş, ikinci nesil Musevi din âlimleri (kendilerine *amoraim* denir) ise yazıya geçirilen bu sözlü geleneğin yorumunu yapmış, bu yorumlar daha sonra *Mişna*'yı da ihtiva edecek şekilde derlenerek *Talmud*'u meydana getirmiştir. (Harman, 2013: 199)

Tarihsel Arka Plan

Karaylık yaşayan en eski Musevi mezhebidir, isimleri kutsal Kitaba uygun olarak İbraniceden, *kara im*, *benei mikrai* kimlikleri de onun tefsirinden türemiştir. Rabbanilik geleneğine karşı çıkan bu insanlar inançlarının ve yasalarının temelini kutsal Kitaba dayandırırılar. 9. yüzyılda Doğu İslam dünyasında ortaya çıkan bu mezhebi onu çevreleyen dini ve entelektüel ortam şekillendirmiştir. (Frank, 2004: 1) Büyük olasılıkla ilk Karaylar (bu tür bağlantılar için doğrudan kesin kanıtlar olmamasına rağmen) Saddukiler gibi önceki mezheplerden ilham almışlardır.⁴

Yükselen Arap fetihleri nedeniyle Şark genelinde dünyanın eski din ve kültürleri ile İslam kültürünün çarpıştığı görülür. Bu nedenle anılan coğrafyada muazzam bir entelektüel kargaşa kendini göstermiş ve bu kargaşa sonucunda 7. ile 8. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Pers, Babil (Irak) ve Suriye'de çok sayıda dini tarikat ortaya çıkmıştır. Musevilik de bu genel fermantasyondan kaçmamıştır. Erken dönemlerdeki Hasidiler, Ferisiler, Esseniler, Sadukiler, Therapeuteler ve Zelaotlar gibi hizipleşmelerin yerini İslam sonrası ortaya çıkan İseviler, Yudganiler, Müşkaniler, Şadganiler vb gruplaşmalar almış ancak bu akımlar, felsefi veya dini ekoller ya hızlıca ortadan kaybolmuş veya yine o dönemde ortaya çıkan Rabbani Musevilik tarafından asimile edilmiştir.

Rabbani Musevilik'in ilk dönem Musevi mezheplerinden Ferisilik'in devamı olduğu söylenebilir. Rabbanilik II-VI. yüzyıllar arasında gerçekleştirilen Talmud çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkmış, bu tarihten itibaren Musevilik'in geçerli mezhebi olmuştur. Ortaçağ'da Karaylar, Rabbani Musevilik'in otoritesine karşı çıkmış ve gerçek Musevilik kendilerinin temsil ettiklerini ileri sürmüştür.

Karaylık'ın menşei konusunda araştırmalar yeterli düzeyde olmayıp konu hakkında değişik görüşler bulunmakla birlikte yaygın olarak kabul edilen görüş Anan b. David'in isyanının Karaylık'ın bir mezhep olarak yayılması ile ilişkilendirilmesidir. Kendisi çeşitli siyasal ve dini sebeplerden ötürü doğrudan

⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Nemoy ve Heller, "Karaites" ve Lasker, "Karaites Judaism." En son yapılan çalışmalar için: Frank, "The Study of Medieval Karaism 1959–1989" ile "The Study of Medieval Karaism, 1989–1999"; Ben-Shammai, "Karaites and the Orient" ile "The Scholarly Study"; Lasker, *Karaism and Jewish Studies*; Polliack, "Medieval Karaism" ile *Karaite Judaism*. Ayrıca online olarak www.kjuonline.com, www.karaite-korner.org, www.karaites.org ve www.orahsaddiqim.org (17.10.2014)

kutsal Kitabı temel alan yeni bağımsız bir yasal düzen -halakhah⁵oluşturulması için Rabbanî geleneğine karşı çıkararak isyan etmiştir.

Hız Ömer döneminde Irak'ın İslam topraklarına katılmasıyla bölgede yaşayan Museviler halifeye karşı bir cemaat reisi ile temsil edilmeye başlanmıştı. Cemaat reisi bölgede bulunan Musevi akademilerinin ileri gelenleri tarafından seçiliyor ve bu kişi Musevilerin üzerinde siyasi ve dini otoriteye sahip oluyordu. Araştırmacıların bir kısmı Anan b. David'in isyan etmesinin sebebini bu cemaat reisliği seçimlerine bağlar.

Musevi toplumunun cemaat reisi İshak Harkavi'nin 760'da ölümü üzerine Talmud akademisinin ileri gelenleri cemaat başkanlığı için, yaşça büyük ve daha bilgili olmasına rağmen Anan'ı değil mütevazı bir kişiliğe sahip olan kardeşi Hananiya'yı tercih etmişlerdir. İtirazı üzerine Abbasi halifesi tarafından hapse atılan Anan, kendisini halifeye affettirdikten sonra Talmudcu geleneğe karşı kendi din anlayışını belirlemeye ve taraftar toplamaya başlamıştır (Sinanoğlu, 2010: 24).

Anan b. Davin'in takipçileri diğer adıyla *Ananiler* Abbasi Halifeliği yönetimindeki Doğu İslam topraklarında gelişen birkaç Musevi mezhebinden biridir. Karaylar da aynı dönemde ortaya çıkmış Ananiliğin bir diğer kolu veya kutsal kitap merkezli aynı ilkeleri benimseyen bağımsız bir gruptur. İki mezhep 10 veya 11. yüzyıllarda birleşmiştir. (Frank, 2004: 3) Bu tarihten sonra bölgeye yapılan Haçlı seferleri nedeniyle Museviler mezhep gözetilmeksizin eziyetlere maruz kalmış bu yüzden Mısır, Kuzey Afrika ülkeleri, Anadolu, Kafkaslar ve Avrupa gibi coğrafyalara göç dalgaları yaşanmıştır. (Bkz. Resim No: 1) Böylece Karaylar dünyanın çeşitli yerlerine gerek dinlerini yaymak, gerekse zorunlu nedenlerden ötürü göç etmişlerdir.

Karayların Anadolu'ya yoğun göçleri 10. yüzyılın ikinci yarısından daha önce değildi ancak 11. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yani Haçlı seferlerinden önce Karay toplulukları bölgede bulunuyordu (Ankora, 1959: 85).

Karayların Bizans İmparatorluğuna ilk ne zaman geldikleri ile ilgili net bilgiler olmamakla beraber bu konu yeterince mercek altına alınmamıştır. Konuyla ilgili olarak ortaya atılan iki teoriyi kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Kırım Teorisi: Bu teoriye göre Antik Çağlarda Kırım'a yerleşen Karay mezhebi mensupları daha önceki dönemlerde astronomi öğrenmek için Bizans'a gitmişlerdir (Ankora, 1959: 58-61).

İkinci teori ise Hazar Teorisi'dir: Bu teoriye göre Hazar İmparatorluğunda yaşayan insanlar Karay mezhebini kabul ederek 10. yüzyılın sonları ile 11. yüzyılda Bizans'a göç ederek buradaki topluluğun ilk nüvelerini oluşturduklarını (Ankora, 1959: 64-65). Anadolu'da birçok yerleşim yerine dağılan (Bkz. Resim No: 2) bu insanlar böylece İstanbul'da da bir Karay cemaati oluşturmuş, Haçlı seferlerinin ardından gelen yoğun göç dalgaları ile cemaat büyümüştür.

Özetle Karay ismi dini bir terimdir ve herhangi bir etnik kimliği ifade etmez. Bugün dünya üzerinde 30.000 civarında (Mısır Karayları, Arap Karayları, İsrail Karayları ve Rus Karayları) Karay mezhebine mensup insan vardır ancak bunların 2.000 kadarı Türk soylu olarak kabul edilmektedir.

⁵ Anan b. David'in öğretisi ile ilgili olarak bkz. Zvi Cahn, The Rise of The Karaite Sect, M. Tausner Publishing Co. 1937, s.68-80.

Karay Türkleri etnik kimlik olarak Hazarlar ile ilişkilendirildikleri için Museviliği devlet dini olarak kabul etmiş Hazar Hanlığının tarihine de kısaca bir göz gezdirmek yararlı olacaktır. Tarihçiler tarafından Hazar bölgesinde çağlar boyunca çeşitli zamanlarda yaşamış çeşitli kavimlerin Hazar olarak adlandırılmasına rağmen bilim dünyasında en çok bilineni M.S. 650'den 965-969'e değin varlığını sürdürmüş olan Hazar Hanlığı halkıdır. Günümüzde hala Hazar Hanlığı'nın tarihi ile ilgili birçok sorun çözülmemiş olarak karşımızda durmaktadır. Hanlık halkının Németh'in tespit ettiği üzere çeşitli dillerde konuştuğu ve yine Runik, Yunan Arap ve İbrani gibi farklı alfabeler ile yazdığı, çeşitli boylara mensup Türk nüfusunun yanı sıra (Hun-Hazarlar, Göktür-Hazarlar ve Musevi-Hazarlar gibi)⁶ İranlı, Fin-Ugorik, Slavik paleo-Kafkasyalı ve antik Musevi topluluklarından oluştuğu kabul edilmektedir (Golden, 2007a; 7-8). Devletin sınırları Karadeniz'den Hazar Denizi'ne Kafkaslardan Volga'ya kadar uzanmıştır (Bkz. Resim No: 3).

Hıristiyanlık, Musevilik, İslam ve Paganizm inançlarına mensup insanların bir arada yaşadığı bu imparatorlukta zamanla yönetim ile savaşçılar arasında sosyal tabakalaşma (Ak Hazarlar ve Kara Hazarlar)⁷ ve buna bağlı olarak maddi eşitsizlikler gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Hazar beyi Obadiya ve ismi bilinmeyen bir Hazarlı yöneticinin girişimleriyle (Museviliğin kuralları arkasına sığınarak alt sınıfın itirazlarını etkisiz hale getirmek amacıyla) Musevilik devlet dini olarak ilan edildi. Bir tarihlendirme yapacak olursak MS. 799 yılından sonra MS. 838 yılından (bu döneme ait 5 adet *Musa Resul Allah* yazılı dirhem bulunmuştur) önce diyebiliriz. (Golden, 2007b; 155-156) Yalnız üst tabakaya mensup insanların girebildiği bu din Rabbani Musevilikti. Alt tabakaya mensup insanların ise ancak Museviliğin Karaylık mezhebine girmesi uygun bulunuyordu.

Museviler Kağanlık en parlak çağına ulaştıktan hemen sonra Hazarya'ya geldiler. Önce Irak'tan çıkıp İran üzerinden gezgin tüccarlar olarak Hazarya'ya girdiler. Bunlar Karay Musevileriydi. Daha büyük sayıda Musevi'nin gelişi daha sonraları (kendi topraklarındaki Musevileri katleden İmparator Romanos zamanında) Bizans'tan oldu. Kağanın ve maiyetinin Musevileşmesine yol açanlar işte Bizans'tan kaçan bu Musevilerdi (Yumanadi ve Kuleshov, 2002; 820).

Rus ordularının 10. yüzyılda Hazar İmparatorluğu'nun merkezî iktidarını ortadan kaldırmasıyla, imparatorluk bünyesinde bulunan yerleşik ve göçebe topluluklar da etnik bağımsızlıklarını elde etmek için mücadeleye girişti. Bu arada, Hazar soylu sınıfını oluşturan yönetici kadrosu da, İslam'ı benimseyen Türkçe konuşan soylular ve İslam'ı benimsemeyi reddedip Musevi inançlarını muhafaza eden Musevi soylular olarak ikiye bölündü. Bununla beraber, Musevi grup da kendi içinde Talmudistler ve Karaylar olarak ikiye ayrılmıştı. Talmudist Musevilerin Türk olanlarının bugün Kırımçak⁸ adıyla varlığını sürdürdüğü öne sürülür.

Hun-Hazarlar ve Göktürk-Hazarlar da tek bir etnik bir grup olarak kalamamış çeşitli gruplara ayrılmış, bugün Avrupa'nın değişik yerlerine dağılarak başka halklarla karışmışlardır. Ancak bu makalenin konusu olmadığından bundan bahsedilmeyecektir.

⁶ Bu sınıflandırma hakkında detaylı bilgi için bkz. Yakov Kuzmin Yumanadi-Pavel Kuleshov, "Hazarlar", Türkler Ansiklopedisi, C. 2, s.816-817

⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yakov Kuzmin Yumanadi-Pavel Kuleshov, Hazarlar", Türkler Ansiklopedisi, C. 2, s.819-820

⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Altınkaynak, *Kırımçaklar*; Nesrin Güllüdağ, *Kırımçak Türkçesi Grameri*; Kenesbay Musauli (Çev. Aşur Özdemir), "Kırımlı Musevi Türkler", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.3, 1995: s.221-225.

Hanlık'ta yaşayan hem Türk hem de İbrani diline vakıf olan Karay Musevileri de bölgeyi terk edip Kırım'a yöneldiler. 14. yüzyıla kadar Kırım ve civarında kalan bu grubun büyük bir bölümü, Polonya ve Litvanya orduları bu bölgeyi ele geçirdikten sonra esir alınarak Polonya ve Litvanya'ya götürüldü. Onların torunları bugün hâlâ Kırım'da, Litvanya'da ve Batı Ukrayna'da yaşamlarını sürdürmektedirler (Yumanadi ve Kuleshov, 2002; 826).

Hazar İmparatorluğu'nun yıkılması ile Karaylar başlıca üç gruba ayrılmıştır. Birinci grup Kırımda kalmış, diğer grubun Galiçya (Orta Avrupa)'ya göçü Moğol istilasının olduğu 13. yüzyılın başlarına kadar uzun bir süre devam etmiştir. Üçüncü grup ise 14. yüzyılın sonuna doğru Trakai'ye gelmiştir. (Csató, 2006: 387)

A. H. Eroğlu, Emanuella Trevisan Semi'den naklen⁹ Osmanlı Devleti'nin Karaylarla ilk defa 1361'de, I Murat'ın Edirne'yi fethetmesiyle karşılaştığını ve bu fethin Edirne'yi Karaylığın ilim merkezi haline getirdiğini belirtmiştir (Eroğlu, 2000; 88). 1453 yılından itibaren ise İstanbul Karaylığın kültürel merkezi haline gelmiştir.

1492 yılında İspanya'dan kovulan Museviler de İstanbul'a sığınmıştır. Yine Litvanya'dan ve Kiev'den İstanbul'a göçler yaşamıştır. Bu sayede İstanbul'daki entelektüel hayatları yeniden yükselişe geçmiştir. (Nemoy and Heller, 2007; 791-792) Böylece İstanbul Karayları 17. yüzyıla kadar Hasköy, Balat, Galata ve Karaköy civarında dünyanın en kalabalık Karay cemaatini oluşturmuşlardır.

Bugün dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış 2000 kadar Karay Türkü ağırlıklı olarak Kırım'da, Ukrayna'da, Polonya'da, Litvanya'da, Rusya'nın çeşitli yerlerinde ve Avrupa ülkelerinde, Türkiye'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avustralya'da yaşamaktadır.

Karay Etnonimi

Mezhebin İbranice ismi olan *Kara'im* "okuyanlar" bilhassa kutsal kitapları olan Tanah'ta ehil olduklarına ve onu çok okudukları anlamına gelmekte ve bugün etnik adlandırma olarak kullanılmaktadır. (Harviainen,1997: 74) *Kara'im* kelimesinin tekliği *kara'* veya *ker'a'im* tekliği *ker'a'i* olmasına rağmen yaygın teklik form *kara'i* ikincil gibi görünmektedir. Mezhebin kabul edilen *Kara'im* "okuyanlar", *Ba'alei ha-Mikra* "kutsal kitabın çocukları" manasına gelen isimlerinin mezhebin başlıca özelliğini vurguladığı varsayılır. Ayrıca Karaim ismi "çağırıcılar, davet ediciler" veya "savunucular, taraftarlar" anlamlarına da gelmektedir. (Nemoy and Heller, 2007; 785)

Karai etnonimi Kıpçak Türkçesinde Karay, Batı dillerinde Karaite, Caraim biçimindedir.

Din ve Kültür

1361 yılında I. Murat'ın Edirne'yi fethetmesinden sonra bu şehir Balkan Karaylarının en önemli kültür merkezi olmuştur. Edirne Karayları arasında parlak bir fikir hayatı gelişmekte içlerinden Kaleb Afendopula gibi edipler, Başiacı ailesi gibi ulema aileleri yetişmekte idi. Edirne Cemaati bir müddet diğer gruplar üzerine kültürel bir üstünlük ve nüfuz kazanmıştı. Fatih zamanından itibaren bu üstünlük İstanbul Cemaati'ne geçmiştir. (Şişman, 1957: 99)

⁹ Ca Foscari Üniversitesi Modern Yahudi Çalışmaları Bölümünde Profesör olan Emanuella Trevisan Semi tarafından 1992 yapılan bu yayının künyesi şöyledir: Les Caraites: un autre: judaisme, Paris, Albin Michel, p. 152.

Osmanlı Devleti Karayların Rabhani Yahudilerle olan farklılıklarını göz önünde bulundurarak, onlara “Cemaatbaş” seçme hakkı tanımış ve onları ayrı kategoride değerlendirmiştir. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti teşkilatında yapılan düzenlemeler çerçevesinde Karayların daha önce de var olan Cemaatbaşısına resmi bir sıfat tanınmıştır. Cemaatbaşısının Karay cemaatinin işleri üzerindeki yetkileri bir beratla tescil edilmiştir.¹⁰ Karay Cemaatbaşısının da resmi mühür (Bkz. Resim No: 8) kullanmasına izin verilmiştir. (Eroğlu, 2000: 89-90)

16 yüzyıl seyyahlarından Hans Dernschwam'ın Karaylarla ilgili verdiği bilgiler şöyledir: Yahudilerin başka bir tarikatları da var. Buna Karaim denir. Bu tarikata mensup olanlar, öteki alelade Yahudilerden ayırırlar. Bunlar diğer Yahudilerle bir arada oturmazlar. Kendilerine mahsus ayrı evleri vardır. Diğerleri ile beraber yiyip içmezler. Kendileri için artıca hayvan beslerler, kendi şaraplarını ayrı imal ederler. Perhizleri de kendilerine mahsustur. Diğer Yahudiler et yerken bunlar balık yerler. Bu tarikat mensupları diğer Yahudilerden kız alıp vermezler. Musa'nın beş kitabına ve “on emre” bağlıdırlar. Ama diğer peygamberleri ve kitapları tanımazlar. Bu Karaim Yahudileri diğer Yahudilerden daha zengindirler. Bunların tamamı İstanbul'da 50 veya 100 hanedir. En iyi taş yapı evler bunlarındır. Erkek, kadın hepsi de halis ipekli damasko elbise giyerler Kadınlar boyunlarına altın kolye, kollarına bilezik takarlar. Kendilerine mahsus okulları da var. Bu Karaim Yahudilerinin Kefe ve Rusya'da buldukları rivayet edilir. (Dernschwam, 1987: 150-151)

Kırım Karayları ile İstanbul Karayları arasında her zaman yakın ilişkiler olmuş, önceki asırlarda bilginleri, yazarları ve ilahiyatçıları ile öne çıkan İstanbul Karayları sonraki asırlarda özellikle Kırım Cemaatine mensup seçkin şahsiyetlerden aldığı destekle manevi ve kültürel hayatını sürdürebilmiştir. 18. yüzyılda Kırım Karaylarından Gözlovalı Simaka 1772'de Rus orduları Kırım'a girdiğinde ailesi ile beraber kaçarak Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye'de Karayların ruhani lideri olmuştur. Edebiyat ve ilahiyata dair birçok eser ile vaiz ve dua kitapları telif etmiştir. Kırmımlı meşhur ilahiyatçılardan Lucki 1833–1837 yılları arasında İstanbul cemaati içinde yaşamaktaydı. Yine bu tarihlerde A. Firkowicz Kırım'dan gelmiş ve İstanbul'da cemaatin mektep hocalığını yapmaktaydı. Bu kişi 1822'de Tevrat'ın

¹⁰ Cemaatbaşısına verilen Beratla şöyle denilmektedir:

“Memâlik-i Mahrûse-i şâhânemde mütemekkin Karâi Yehud taifesinin, Feth-i Hâkâniden beri sinâvî ve mevâki-i sâireleri müstakil ve nüfus defterlerinde dahi kayıtları başka olduğundan, içlerinden taşra gidenlere tezkere virilmek ve sâir bu misillü umûr-ı vâkialarında kullanılmak üzere, taife-i mersûmenin Der-Saadet'imde mukîm Cemaatbaşısının irüce mühür isti'maline ruhsat-ı seniyyem erzan kılınması hususu bu def'a taife-i mersûme tarafından ba-arzuhal isti'da olunmuş ve bu ma'kûle reâya-yı Devlet-i Aliyye'mden olan millet-i ma'lûmenin âyin ve usûl-i idare-i mezhebiyyelerine müteaallik maslahat zuhuruyla tanzim ve tesviyesine mütedâir isti'dâ vukuunda evvel emirde, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale olunup tahkikat-ı îcâbiyesinin icrasıyla ona göre tanzimine ibtidar olunması karargir olan nizamı iktizasından olduğuna binaen husus-ı mezbur salifu'z-zikr Meclis-i Vâlâ'ya havale olunarak aza-yı meclisten Rumeli Kazaskeri payesiyle mübeccel mevlânâ Abdulkadir edâmellahu teâlâ fedâilehu hanesinden meclis-i mezkur tarafından mebs'ûs sâir lazım gelenler hazır oldukları halde, Yehud Milleti Hahambaşısı Mişon ve yazıcısı Yasef ve Kapioğlanı Necib ile Karâi taifesinden ve Avrupa tüccarından İncici İzak nam tacir ve karındaşı Akda? ve Binyamin ve millet mütevellîsi Avram ve Şalun ve Araron? nam Yahudiler celb ve istintak olunduklarında sâlifü'z-zikr Karâi taifesinin hülâsa-i meram ve istid'âları ber-vech-i muharrer Feth-i Hâkânî'den beri kendileri ve âyin-i mezhebiyeleri ayrı olup, gerek bayramları ve gerek usûl-i nikahları Yehud taifesine uymadığından ve nüfus defterinde dahi kayıtları başka olduğundan mezbûr tıbk-ı ahvallerini mücib olmak için ba'de ez-în içlerinden taşra gidenlere tezkere alıverilmek ve sâir bu misillü umûr-ı vâkialarında kullanılmak üzere Cemaatbaşılarının irüce mühür isti'mali kaziyesinden ibaret olduğu ifâdât-ı vâkialarından tebeyyün etmiş ve cemaat-ı mersûmun bu vecihle müstakil mühür ve isti'mal eylmesi... (Eroğlu, 2000: 89-90) Beratın orijinali için bkz. B.O.A. Bab-ı Ali Evrak Odası, A. DVN, 15/75

Türkçe tercümesini yapmış bu tercüme Aht-i Atik'in İstanbul'da Karay Türkçesiyle ilk basımı olmuştur. (Şişman, 1957: 101)

İstanbul'un değişik yerlerinde yaşamış olan Karayları birçok yerde ibadethaneleri vardı. Bugün İstanbul'da ayakta kalan tek Karay Sinagog'u -Karaylarda ibadethane *kenesa* olarak adlandırılır- İstanbul Hasköy Karay Sinagogu'dur. Kenesa Haliç'in kuzey kıyısında Hasköy Karay Mahallesiinde bulunmaktadır. (Bkz. Resim No: 4 ve 5) İstanbul'da tarih içinde varlığı bilinen 30 Karay sinagogundan günümüze kalan tek sinagogdur. Dünya'da çok az sayıda kalmış bu tarz Karay Sinagoglarından biri olup Türkiye'deki son yapıdır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte Bizans döneminden kaldığı tahmin edilmektedir. 16. yüzyılda yıkık olan sinagog 1536'da onarım görmüştür. 1729'daki bir yangında sinagog tekrar zarar görmüş, o dönemde Hasköy Karaylarının refah seviyesi oldukça yüksek olmasına karşın sinagog Kırım Karaylarının yardımıyla yeniden onarılmıştır. Kırım Karaylarının bu yardım ve tamirlerini hatırlatmak için kenesanın kapısı üzerine manzum bir kitabe konmuştur. (Şişman, 1957: 100) Bu tarihten sonra pek çok kez zarar gören sinagog en son 1842 yılında Sultan Abdülmecit'in izniyle tekrar onarılmıştır. Binaya 1995 yılında elektrik tesisatı döşenmiştir. Yapı yanındaki caddenin 5 metre altındadır, etrafı da taş duvarlarla gizlenmiştir.

Karay Musevileri diğer Musevilerden farklı olarak sinagog girişinde ayakkabılarını çıkarıp bazı dualarında da secde etmektedirler. İstanbul Karayları sinagoglarını özel günlerde ve bayram günlerinde ibadete açmaktadırlar. Ancak sinagogun ibadetçisi bugün yok denecek kadar azdır.

Karayların tek mezarlıkları ise bugün İstanbul Beyoğlu Çıksalın semtinde Seferad mezarlığının yanında bir duvarla ayrılmış durumdaki Türk-Karaim cemaati kabristanıdır. (Bkz. Resim No: 6)

Bizans İmparatorluğu zamanında Karayların büyük çoğunluğu süt, süt ürünleri üretimi ve ticareti ile ilgilenirdi. Bu yüzden Galata¹¹ semtinin isminin de Karaylardan kaldığı öne sürülür, çünkü Galata, Karaitika denilen Bizans'tan kalma Karayların kullandıkları lisanda Sütçü veya Süt ürünleri ile uğraşan manasına gelmektedir.¹² Yine İstanbul Beyoğlu Keçeci Piri Mahallesi'nde yer alan Karaim Çıkmazı o dönemden günümüze kalan adlandırmalar olarak karşımıza çıkar.

İstanbul Karayları bağımsız bir cemaattir, Hahambaşılığa bağlı değildir. Karaylar inançla ilgili bazı konularda diğer Musevilerden farklı düşünceler de diğer Musevilerle ilişkileri belirli bir saygı çerçevesinde olmuştur. Karay inancına göre inanan herkes Haşem'e yani Allah'a inanıyordu, diğer Rabbanî Musevilerle temelde aynı düşünceyi paylaşmakla beraber inançla ilgili bazı husus ve uygulamalarda birtakım farklılıkları göre çarpar. Karaylar, Rabbaniler tarafından oluşturulan Talmud'a inanmamakla birlikte, Musa peygamber Sina Dağı'nda On Emri aldığı zaman secde ettiği için dua esnasında secde ederler, diğer Musevilerin kullandıkları başa ve kola sarılan *tefilin* -deriden yapılmış içinde Tevrat'tan bölümlerin bulunduğu iki küçük kübik kutucuk- ve Aramice dualar Karaylarda yoktur. Bayram günlerinde de birtakım farklılıklar söz konusudur. Karaylarda *Roşhaşana* (Roş Aşana) İbrani Takvimine göre yılbaşı olarak kabul edilir ve bu yılbaşı Eylül ayındadır. *Yom Kipur* Eylül veya Ekim başı, *Sukott* ve *Simhatora* Ekim'de, *Purim* Şubat veya Mart ayında, *Pesah* Nisan ayında kutlanan bayramlardır. *Asara Beav* ise Temmuz sonu Ağustos başında yapılan mezarlık ziyaretidir.

¹¹ Galata adının kökeni ile ilgili diğer görüşler için bkz. <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/14270-Istanbulun-kalbinde-bilinmeyen-GALATA.aspx> 18.11.2014

¹² Bu bilgi İstanbul Karaim Cemaati üyesi Avraham Zafer İçsen'den edinilmiştir.

Mutfak kültürü ile ilgili dikkati çeken bir yemek *kalçunya* denilen patlıcanlı bir çeşit börektir. Günümüz düğünlerinde birçok gelenek terk edilmesine damadın bardağı ayakla kırması -bu geleneğin aslında Bet-Amikdaş'ın yıkılışının unutulmaması için yapıldığı öne sürülür- geleneği devam ettirmektedir.

Ölünün arkasından mutlaka yumurta yenmesi devam eden geleneklerdendir. Taziyeye gelen misafirlere pişmiş yumurta verilir. Ayrıca ilk meyve ve son meyve olarak kabul edilen badem ve kuru üzüm de ikram edilir. Bu başlangıç ve sonu temsil eder. Ölünün arkasından sofranın kurulması ve dua okunması gereklidir. Bu sofrada ölenin ruhunu kutsamak için bir kadeh kırmızı şarap içilir. Pilav, haşlanmış tavuk, beyaz ve kaşar peynir, zeytin sofrada bulunur. Yemek sonunda dua okunarak misafirlere acı kahve ikramında bulunulur. Ölünün yedisi, otuzu ve senesi için dua edilir. Karay inancına göre kişinin cennete gidip gitmeyeceği işlediği günah ve sevaplara bağlıdır. Ve bu da Haşem'in yani Allah'ın takdiridir. Ölü gömüldükten sonra birinci akşamdan başlayarak sabah ve akşam bir hafta boyunca dua okunur. Yedinci gün de yine dua okunur. Aylık mevlidi de yapılır o da 28- 30 gün arasında olur. Bu zaman onun özel bir hesaplama yöntemi bulunduğundan ölüyü kaldıran Hazan tarafından hesaplanır. Bir de İbrani takvimine göre senesi geldiği zaman dua okunur.

İbadethaneye tam yıkanarak gidilir, abdest yoktur. Esas olan temiz olmaktır. Kenesa'da ayakkabılar çıkarılır ve dua esnasında secde edilir. Musa peygamber Sina Dağı'nda on emri aldığı zaman oranın kutsal toprak kabul edilip Musa Peygamber'in üstündeki şalı ve ayakkabıları çıkararak secde ettiği için Karaylar Kenesa'da bunu uygularlar. Kenesa'da yapılan ayinlere *tefilla -tefillah-* adı verilir. Kenesa dışında evdeyken Tevrat okumak için yine ayakkabılar çıkartılır, sokakta veya mezarlıkta ise çıkarılmaz. Baş mutlaka kapatılır. Diğer Musevilerden farklı olarak tüm baş kapatılır.

Mezarlıkların yönü "Bet Ha Miktaş" yani "Ağlama Duvarı"na doğrudur. Hutbede yaşanan ülkenin başkanı anılır. Geçmişte halifenin olduğu dönemlerde halifenin ülkesinde Tevrat okunuyorsa halifenin adı anılmıştır. Sünnet olacak oğlan Şabat elbisesi içinde sünnet edilir. Evlenme çağına gelmiş kız ve erkek Karay gençleri, ailesi, yakın akraba ve cemaat tarafından muhakkak bir Karay ile evlenme gerektiği konusunda öğüt verilerek yetiştirilir. Ancak özellikle İstanbul Karayları Karay nüfusunun tükenmesinden dolayı farklı dinden insanlarla evlenmek zorunda kalmıştır.

Genel Yahudi dininin aksine Karay dininde ruhbanlık sınıfı yoktur. Kenesa denilen Karay ibadethanelerindeki dini törenleri özel olarak eğitilmiş olan *Hazanlar* yönetir. Hazanlar dini görevleri gönüllü olarak yürütür, ayrıca para kazandıkları bir meslekleri vardır. Hazanların görevleri arasında Kenesa'daki dini ayinleri yani tefillaları yönetmek, dua okumak, vaaz vermek ve nikâh kıymak vardır. Ayrıca sorunları olan insanları dinler ve nasihat verirler. Yahudilikteki sünnet âdeti, Karaylarda daha sıklıkla ve çocuk doğduktan sonra 8 gün içinde mutlaka sünnet edilmesi gerekir bunun tek istisnası çocuğun sünnete engel bir hastalığının olmasıdır. Ancak Bu durumda sünnetin ertelenmesi durumu söz konusu olabilir.¹³

Coğrafya ve Nüfus

Geçmişten günümüze önce Bizans sonra Osmanlı toprakları olan yerlerde yerleşmiş 80 kadar Karay Cemaati vardı. Yalnız Trakya'daki Karay Cemaati sayısı 30'du. Bütün Tuna üzerinde ve bilhassa Belgrad'da, Lacedemoni'de Karaylar vardı. İstanbul'a en yakın bulunan İzmit Cemaati özellikle bilginleri ile meşhurdu. 1361'den sonra Edirne Balkan Karaylarının en mühim merkezi olmuş ancak

¹³ 10 Kasım 2014 bizim İlyaz Avramoğlu ile yaptığımız mülakattan edindiğimiz bilgilerdir.

Fatih zamanından itibaren bu üstünlük İstanbul Cemaatine intikal etmiştir. Karaylar her taraftan Korfu, Parga, Selanik, İzmit ve Kırım şehirlerinden özellikle de Kefe'den İstanbul'a göç etmiş bundan sonra da farklı zamanlarda çeşitli yerlerden Karaylar bölgeye göç etmeye devam etmiştir. İstanbul Karayları arasında padişahın gözünde en itibarlı olanları Edirne'den gelenler oluşturmuş hatta bundan dolayı İstanbul Karayları "Edirne Cemaati" şeklinde anılmıştır. (Şişman, 1957: 98-99)

Karaylar İstanbul'un değişik semtlerinde yerleşmiştir. XII. yüzyılda yaşamış seyyahlardan Tudelalı Benjamin şimdiki Pera semtine yerleştirilmiş 500 Karayın yaşadığını bildirmiştir. (2001: 43). Karaylarının bu civarda bir de mezarlıkları vardı ki, Yazıcı sokağında, Galata Kulesine doğru çıkarken sağda idi. 19.yüzyılda Victorya Hanının (Doğan Han) temelleri kazılırken mezar taşlarına tesadüf edilmiştir. (Şişman,1957: 99) Bundan başka Danou'nun naklettiğine göre Karayların Pera ve Hasköy arasındaki Kulaksız'da şimdiki tersane civarında bir Karay mezarlığı daha vardı ve buradaki mezar taşlarının bazıları tahrip edilmiş bazıları da Hasköy'deki Karay mezarlığına taşınmıştır. (Dannou, 1925: 300)

Eminönü'de de bir Karay cemaati vardı. Kenesaları şimdiki Arpacılar Caddesi üzerinde Arpacılar mescidinin bulunduğu yerde idi. 1597'de III. Mehmet'in annesi Safiye Sultan Yeni Camii'yi bu mahallede Karayların arsası üzerine arsanın kira bedeli ödenerek yaptırmıştır. Ayrıca Balat ve Fener semtlerinde de Karaylar yaşamıştır. Edirne-Kapı, Eğri-Kapı civarındaki mezarlıklarının kalıntıları hala mevcuttur. Fakat varlığını sürdürebilen sadece Hasköy'deki Karay cemaati olmuştur. (Şişman, 1957: 100) Elöve tarafından da Karayların Yeni Camii yapılmadan önce Eminönü ve Bahçekapı taraflarında yerleşmiş bulunduğu, mabetleri olduğu gibi Üsküdar ve Edirnekapı haricinde mezarları olduğu bilgileri verilmiştir. (Elöve, 1953:318) Hicri 29/Ş/1255 tarihli arşiv belgesinde, Hasköy'de Yahudi ve Karay milleti için bir hastane açılmasına izin verildiğini belirtilmektedir.¹⁴ İstanbul Karaköy adı da burada bir zamanlar Karay nüfus yoğunluğunun fazla olmasından dolayı "Karay köyü" olarak adlandırılmış ve kelime zamanla Karaköy'e dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin Şam, Kudüs gibi başka yerlerinde de Karayların yaşadığına dair arşiv belgeleri mevcuttur.¹⁵

İstanbul Karay Cemaatleri başta olmak üzere Türkiye'deki bütün Karay cemaatleri, yüksek bir refah seviyesi ile parlak bir kültür hayatı geçirdikten sonra yavaş yavaş azalmaya başlamışlardır. Günümüzde cemaatlerden sadece İstanbul Hasköy cemaati kalmış diğer cemaatler eriyip yok olmuşlardır.

17 Mayıs 1918 bir Pazar günü çıkan büyük Hasköy yangınına kadar Hasköy'de toplu halde yaşayan cemaat bundan sonra artık İstanbul'un Anadolu ve Rumeli yakasında her tarafa dağılmaya mecbur kalmışlardır. Hasköy'de ancak birkaç aile kalmıştır. (Şişman, 1957: 100)

Bugün İstanbul'da yaklaşık 100 kadar Karaim yaşadığını söyleyen Csató onları Bizans Karaimleri olarak adlandırır ve Polonya ile Litvanya'daki Türkçe konuşan cemaatten ayrı tutarak onların Grekçe konuştuklarını ifade eder. (Csató 2006: 392) Ancak buradaki cemaatin/cemaatlerin tamamen Bizans Karaimlerinden oluştuğunu söyleyemeyiz. İstanbul'daki cemaat karma bir yapıya sahipti. Çeşitli yerlerden farklı zamanlarda İstanbul'a yapılan göçler ile çok sayıda Karay Cemaati oluşmuştu. Fakat bugün sadece tek bir Karay cemaati kalmış ve cemaate mensup olanların sayısı oldukça azalmıştır. 1979 yılında 150 kişi olan Karayların sayısı 1990'larda 100'e kadar düşmüştür. Bugünse İstanbul'da

¹⁴ Bkz. B.O.A., Cevdet, Sıhhiye, Dosya No: 14, Gömlek No: 668

¹⁵ Bkz. B.O.A. Harciye Nezareti, Mektubi Kalem, Dosya No: 217, Gömlek No: 80

ancak 40 kadar Karay yaşamaktadır. Sayılarının azalmasının en önemli nedeni zorunlu olarak yaptıkları dini-cemaat dışından evlilikler yani Rabbabi-Musevi, Hıristiyan ve Müslümanlarla yaptıkları evlilikleri neticesinde doğan çocukların Karay sayılmamasıdır.

Fatih Sultan Mehmet zamanından beri diğer Musevilerden ayrı bir cemaat olarak kabul edilmiş Karayların, kendilerine has ibadet yerleri, dini liderleri bulunmakta ve nüfus kayıtları da diğer Musevilerden ayrı tutulmakta idi.¹⁶ Böylece diğer Musevilerden ayrı müstakil bir statü kazandırılan Karaylar bu sayede kültürel olarak benliklerini koruyabilmişti. Bugün kendilerine has herhangi bir dini kurum veya dini lideri olmamakla birlikte kendilerini temsil eden tek kuruluş Hasköy Mahlül Sokak No.4 Beyoğlu adresine kayıtlı *Hasköy Türk Karaim Musevi Sinagogu Vakfı*'dir.

Tehlike Durumu

Litvanya'da sadece yaşlı insanların konuşabildiği ancak çocuklarına öğretmediği, 50 kadar insanın konuşabildiği ve kullandığı Karay Türkçesi Unesco'nun tehlikedeki dilleri atlasında turuncu renkte ve ciddi tehlike altında gösterilirken, Ukrayna'da 10'dan daha az konuşura sahiptir. Polonya'da iletişimde kullanılmamasına rağmen birkaç kişi tarafından hatırlanmaktadır. Kırım'da Karay Türkçesinin kullanımı tamamen yok olmuş durumdadır ve Unesco'nun atlasında siyah renkte gösterilmektedir. İstanbul'daki kullanımı ise haritaya alınmamıştır. Nitekim İstanbul'daki Karay Cemaati mensupları genelde kendi aralarında Bizans-Rumcası (Antik Yunanca), Latince, Kırım Karaycası ve İbranice karışık Karaitika adını verdikleri Judeo-Yevanit (Yunanca) bir dilde konuşmaktadırlar. Bu dilde herhangi bir matbu metin mevcut değildir. İstanbul'daki Karayların 50-60 yaş üstü belli bir kısmı ancak Karaitika lisanına vakıftır. Cemaatte sadece birkaç kişi Rusça ve Kırım Karaycasını bilmektedir. Tabii ki bunların kullanım alanı oldukça sınırlıdır.

2007 yılında Türk Karaim Cemaati mensuplarının perspektifiyle cemaatin durumunu şu şekildedir:

Cemaat üyelerinden 45 yaşındaki İlya Avramoğlu Karay topluluğunun geleceğine yönelik ciddi kaygılar taşımakta ve geleceklerinin olmadığını düşünmektedir. Kendisi cemaatin anne ve babamdan Karay olan en genç erkek üyesidir. Şu anki sayılarının 50-60 civarında bulunduğunu, eşinin Musevi cemaatinden olduğunu, çocuklarının da Musevi cemaatiyle ilgilerinin daha çok olduğunu belirtmektedir. Çünkü Karaim cemaatinin organize olmuş sistematik bir programının bulunmaması sebebiyle cemaat mensuplarının çocuklarına verebileceği dini bir öğreti mevcut değildir.¹⁷

Bir diğer cemaat üyesi Selim Tanatar da Cemaat mensuplarının sayının 55-60 kişi civarında olduğunu ve bunların çoğunun da yaşlı kişilerden meydana geldiğini söylemektedir. Çünkü Karaylardaki evlilik kurallarına göre doğacak çocuğun Karay sayılması için kendi inancına mensup kişiler ile evliliğin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle kendi aralarında evlenmeleri zorunlu oluyor, cemaatte bazı zamanlar kadınlar bazı zamanlar da erkekler çoğunlukta bulunuyordu. Devamlı olarak kendi aralarında eş bulmaları zorlaşınca Cemaat mensuplarından kimisi kendi inancına yakın biriyle kimisi de etnik kökenlerine göre eş bulmaya başlamıştır. Selim Bey'in kendisi de inancına uygun bir eş bulamadığından etnik kökenlerine uygun bir eş arama yoluna gitmiş ve bu şekilde Müslüman bir kadınla evlilik yapmıştır.¹⁸

¹⁶ bkz. 5 no.lu dipnotta verilen Karai Cemaatbaşına verilen berata

¹⁷ <http://www.emelvakfi.org/ozuturk/karaylar2.htm> 2.11.2014

¹⁸ <http://www.emelvakfi.org/ozuturk/karaylar2.htm> 2.11.2014

Arık'ın Cemaat üyelerinden Uzm. Dr. Senya Yaf ile yaptığı görüşmeden, İstanbul Karaylarının sayısının oldukça azaldığını, kenesanın yalnızca bayramlarda ya da özel bazı törenlerde açıldığını, diğer Karay cemaatleri ile ilişkilerinin çok sınırlı olduğunu, ayrıca yaklaşık on yıl kadar önce Senya Bey'in kendi inancına mensup biriyle evlenmek için Kırım'a gittiğini, oradan bir Karay hanımla (Tamara Dubinskaya Gabrielovna) evlendiğini ve cemaatin küçük üyeleri olarak Mariya (9) ve Elizaveta (5) adlı iki kızının olduğunu öğreniyoruz. (2010: 503)

2012 yılında cemaat üyesi İlya Avramoğlu'nun cemaatin durumuna ilişkin değerlendirmelerine bakacak olursak doğan çocukların Karay sayılması için hem annelerinin hem de babalarının Karay olması gerektiğini ancak kendisinin bir Seferad Yahudisiyle evlendiği için, çocuklarını Karay cemaatinden sayılmadığını görürüz. Bu şekilde Cemaat mensuplarının sayısı gittikçe azalmaktadır. Ayrıca nüfuslarının azalmasının diğer bir sebebi de cemaat üyelerinin yurt dışına göç etmesidir. Sayıları 40'a düşmüş olan Cemaat üyelerinin çoğunluğu 80 yaşın üzerindedir. İstanbul'da iki Karay arasındaki son evlilik 1999'da yılında olmuştur.¹⁹

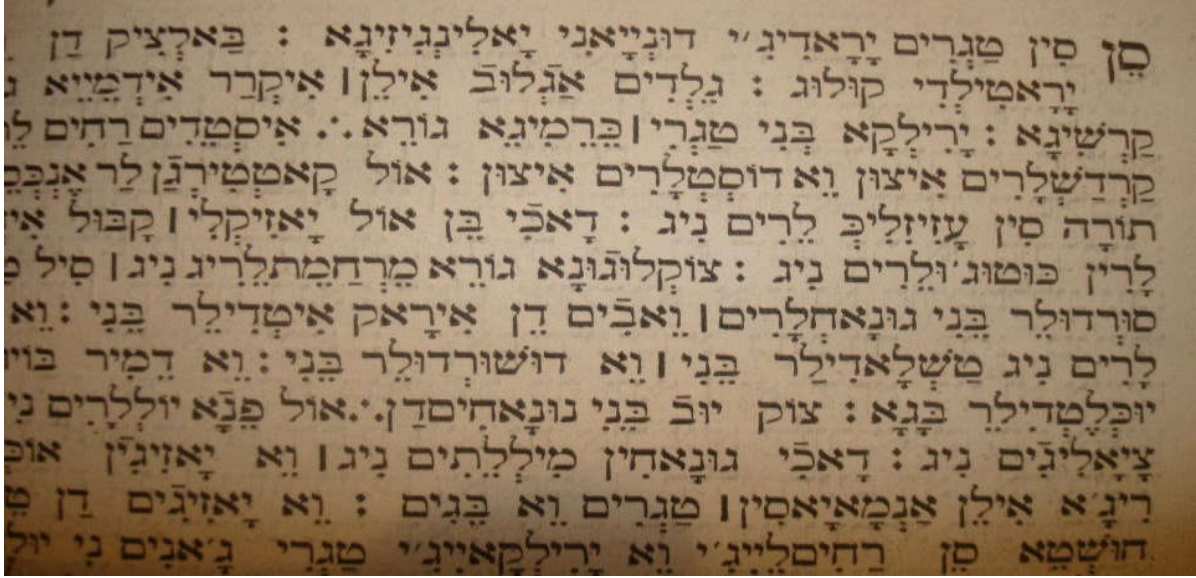
2014 Kasım ayında bizim İlya Avramoğlu ile yaptığımız mülakata ait notlar ise şöyledir: Öncelikle şunu söylemek isterim diye söze başlıyor İlya Bey, *benim söyleyeceğim her şey beni bağlar çünkü Karaim inancında herkes kendisinden mesuldür. Her insan Tevrat'ı kendi okur, kendi yorumlar ve söylediği her şeyden kendi mesuldür.* Cemaatinin anne ve babadan Karay olan en geç erkek üyesi şu an 53 yaşında. *Cemaatimiz 40 kişinin altındadır. İstanbul Karaim Cemaatinin merkezi idi, ciddi sayıda bir cemaat vardı mesela çocukluğumda hatırlarım Kenesa'da babamla katıldığımız bir tefilla'da rahmetli dedem Hazan'dı. Hazan tefilla'yı yöneten kişiye denir. Babamın git dedenin elini öp deyişini hiç unutmam, sanırım beş başında idim. Kenesa oldukça dolu idi. Dua sesleri yankılanırdı. Daha sonra her yıl biraz daha azaldık. Sonunda da 30-40 kişi kaldık. Bugün maalesef yok olmak üzereyiz.*

Sosyolinguistik Durum

Dillerin soyca sınıflandırılmasına göre Karay Türkçesi Türk Dil Ailesinin Batı Kıpçak dil grubuna dâhildir ve en yakın akrabaları olan Karaçay-Balkarça, Kırım Tatarcası, Nogayca ve Kumukça ile birçok ortak özellik paylaşır (Firkovičius, 1996: 31). Karay Türkçesi izole bir dil olmasının rağmen birçok arkaik özelliği barındırır. Kumanların diliyle yazılmış Codex Cumanicus ile dikkat çekici bir benzerliği söz konusudur. Karma bir grup olan İstanbul'daki Karaylar ise genelde kendi aralarında Bizans-Rumcası (Antik Yunanca), Latince, Kırım Karaycası ve İbranice karışık Karaitika adını verdikleri Judeo-Yevanit (Yunanca) bir dilde konuşmaktadırlar. Bu dilde herhangi bir matbu metin mevcut değildir. Karaylar Osmanlı zamanı ve öncesinde Kırım, İstanbul, Kutsal Topraklar ve Mısır coğrafyasında matbu dil olarak, Kutsal Lisan (İbranice), Kırım Karayca (İbranice alfabesinde Kırım Türkçesi), Arapça ve Karay Arapçası (Yani İbrani alfabesi ile Arapça) kullanmışlardır.

İbrani Alfabesinde Kırım Karay Türkçesinde, Karayların Kefaret Günü Dua Kitabı'ndan Kırım Karayca bir Dua Metni ve transkripsiyonu şu şekildedir;

¹⁹ <http://www.sabah.com.tr/pazar/2012/01/08/turkuz-museviyiz-yok-olmak-uzereyiz> 3.11.2014

1. satır: Sin tagrım yaradıcı dünyaniyi yalıncazığa baltsıkdan (balçıkdan)
2. satır: yaratıldı kulug. Gildim egilub ilin ikrar edmeye ...
3. satır: karşıga. Yarılka beni tagrı kirimige (kerimine) göre. İstedim rahim ...
4. satır: kardeşlerim itsün (içün) ve dostlarım itsün (içün). Ol kattırcınlar* engeh...
5. satır: Torah sin azizliklirimnig. Dahi yene (yine) ol yazıklı kabul ey...
6. satır: ...lerin kötüg olarımınig. Sukluguna göre merhametlerignig seyl m...
7. satır: sürdüilir beni günahlarım vefimdin irak itdiler beni buyı...
8. satır: ...lerimnig taşladılar beni ve düşürdüilir beni. Ve demir buyı...
9. satır: yükletdilir bege (bana). Suk yuv beni nunahisdan* (günahımdan?). Ol fina yollarımını...
10. satır: sayalgımınig. Dahi günahın milletimnig ve yazıgın ok
11. satır: rica eyleyin inmeyesin tagrım ve begim. Ve yazıgımdan t...
12. satır: hoştasın rahisligi ve yarılkaıcı tagrı canımını yol...

Karaim Rumcasına ait sözlü olarak varlığını koruyan bir ninni şöyledir:

Nani nani nana katu

Keipnosta matakatu

Ninni ninni söyledim

Gözlerine uyku geldi²⁰

²⁰ İlyıya avramoğlu ile 10.10.2014'te yaptığımız mülakattan edinilmiştir.

Petah Tikva Kitabı, Karay Dili, İstanbul Ortaköy Karaim Cemaati 1775, Nasihat, sayfa 51-52

Nasihat

Vucudun Sağlığına

Ziyade sıcak ruba giymemeli gündüz ve ziyade sıcak şey gece üzerine ortunmemeli.

Yazda olmuş kışta olmuş

Sik sik yıkamalı ayakları souk suylan. ve caresiz-lik-den made sıcak ayak-kabi ilen ayakları tutmamalı:

Çalışmalı daim havası açık olan yerde durmaya. Ve faydalanmalı ondan er ne vakit ki mümkün isa. Ve er zaman da terledik-te souk içi içmemeli. Ve mümkün olduğu kadar gendini souk-tan saklamalı.

Bir vakit-dar ayak-kabi giymemeli demek ister zoruna çekip. Zire bunun ilen gendini büyük kefsizliklere düşürür:

Sadey hafif yemek ilen beslenmeli. ve bir daha etni çok eksik yemeli ekmekten. Zire kefsizlik-lerin çoğu hasil oluyor-lar etni çok yedigimiz-den:

Hiç birvakit has pişmemiş zevzavat ve meyva yememeli-dir

Yatak-ga erken yatmalı ve erken kalkmalı gerek veycudun sağlığını saklamak için ve gerek gayri faydalar için. Ve kalktıktan sonra er daim yuzunu ve dahi agzini souk suylan yaykamalı ki azav dişleri pekitmek için. Ve çirime-den dişleri sakınmak için.

Petah Tikva Kitabı, Karay Dili, Ortaköy Karaim Cemaati 1775, Dua Okumaktan Sonra

Dua Okumaktan Sonra

Mahtuv viralim Hay'ya merhametin ve acayıpların oğlanlarına adamın k, doydurdu susamış canni ve aç canni doldurdu neimet

Utanmaz-lar vaktinde fenalık-nin ve günlerinde kitlik-nin doyar-lar.

Verivçi ekmek cumle ten-ga ki dünya-ga dek merhameti:

Mahtuvli-dir Tanrimiz Tanrısı Dünya-nin ki yedik onin virdiginden ve büyük eyiliginden tırgızdı bizi.

Mahtuvli-dir sen Hay ol beslagan şol cumla-ni

Petah Tikva Kitabı Saife 35

Ortaköy Karaim Cemaati 1775 yılı

Petah Tikva Kitabı, Karay Dili, Ortaköy Karaim Cemaati 1775, Uykudan Kalktıktan Sonra

Uykudan Kalktıktan Sonra Dua

Şukur ederim ben onune Hay Tanrim Efendisi Cumle Dunyalarnin ve cumle canlarnin ki kurtardin canimi olumden da uyattin beni deren yukumdan da dondurdun canimi tenime selamet ilen.

Mahtuvlo sen Hay Tanrimiz Hanı ol Dunyanin açivçi gozun korlarnin da uyandırivçu uyumuşlarni daDonduruvçu canlari olu govdelere çok merhametler ilen:

Dirlik daMerhamet kildin biyleme da saginmakligin sakladi canimi:

Mahtarim seni onun için ki korkular-lan acayip oldum acayıptirler işlerin da-canim bilir asri eşittir bana sabah ilen merhametinni ki sana işandim bildir mana bu yolnu ki gezerim ki sana kaldirdim canimi ogret bana kilma muradinni ki sensin Tanrim eyi alhemin ilen gezdır beni yerinde dogruluknin dagin yaramazlardan aya kulunu hokum etmesinler banao vakit:

Tamam olurum da pak olurum çok gunah-tan. Ki bilene çesmesi dirliknin yarigin-lan gorelim yarık:

Petah Tikva Sayfa 28-29-30

Metin örnekleri <http://qaraimtili.blogspot.com.tr/> alınmıştır.

Kaynaklar

Ankori, Zvi (1959), *Karaites in Byzantium*, New York: Ams Pres.

Arık, Durmuş (2010), "İstanbul Karayları Üzerine bir Araştırma" *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, Bilecik Üniversitesi. s. 491-510.

Ben-Shammai, Haggai (2001), "Karaites and the Orient-Trends in the Study of Karaites and Karaism (Hebrew)", *Pe'amim*. S. 89, s. 5–18.

Ben-Shammai, Haggai (2003), "The Scholarly Study of Karaism in the Nineteenth and Twentieth Centuries." *In Karaite Judaism: A Guide to its History and Literary Sources* (Ed. Meira Polliack), Leiden: Brill. p. 9–24.

Cahn, Zvi (1937), *The Rise of The Karaite Sect*, New York: M.Tausner Publishing Co.

Csató, Éva A. (2006), "The Karaims: The Smallest Gorup of Turkic-Speaking People" *The Turkic Speaking World. 2000 years of art and culture from Inner Asia to the Balkans*. (Ed. Çağatay Ergun) Munich: Prestel Verlag. p. 384-403.

Danon, Abraham (1925), "The Karaites in European Turkey. Contributions to Their History Based Chiefly on Unpublished Documents" *The Jewish Quarterly Review*, New Series, Universty of Pennsylvania Press, C. 3, S. 15, p. 285-360.

Dernschwam, Hans (1987), *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev. Yaşar Önen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elöve, Mustafa E. (1953), "Türkiye'de Din İmtiyazları, I. Kısım", Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 1, s.305-368.

Eroğlu, Ahmet H. (2000), *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Ankara.

Frank, Daniel (1990), "The Study of Medieval Karaism 1959–1989." *BJGS*. S. 6, s. 15–23.

Frank, Daniel (2001), "The Study of Medieval Karaism 1989–1999." *In Hebrew Scholarship and the Medieval World* (Ed. Nicholas De Lange), Cambridge: Cambridge University Press. s. 3–22.

Frank, Daniel (2004), *Search Scripture Well. Karaite Exegetes and the Origins of the Jewish Bible Commentary in the Islamic East*, Leiden: Brill.

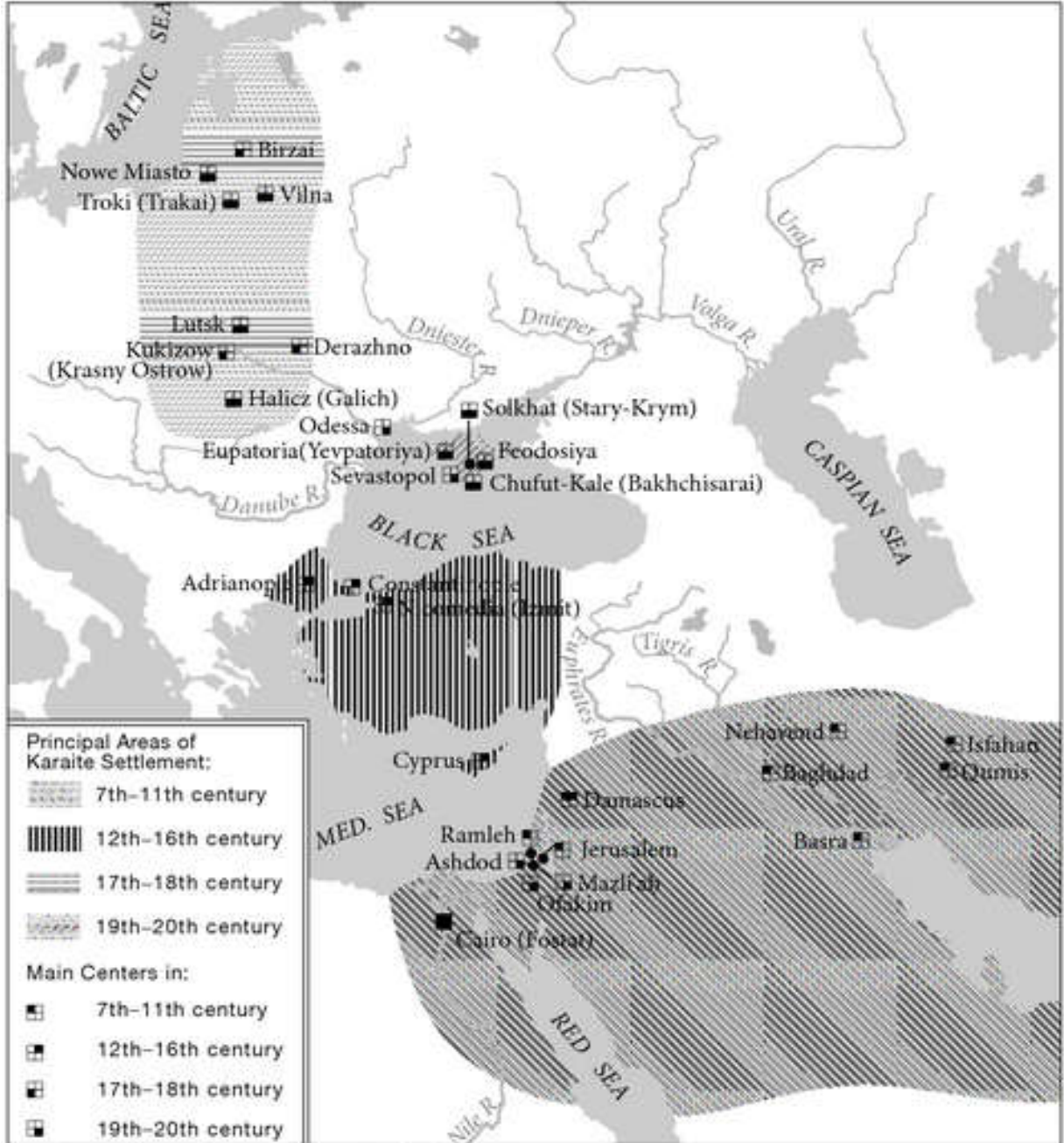
Firkovičius, Mykolas (1996), *Mieñ Karajče Ürianiam On the karaim language and its usage*, Vilnius: Danielius.

- Golden, Peter B. (2007a), "Khazar Studies: Achievements and Perspectives", In Peter B. Golden (Haggai Ben-Shammai and András Róna-Tas), *The World of the Khazars*. Leiden: Brill. s. 7-57.
- Golden, Peter B. (2007b), "The Conversion of the Khazars to Judaism", In Peter B. Golden (Haggai Ben-Shammai and András Róna-Tas), *The World of the Khazars*, Leiden : Brill. p. 123-162.
- Gürkan, S. L. (2013), "Yahudilik", *İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.187-197.
- Harman, Ö. F. (2013), "Yahudilik-Kutsal Metinler ve Dini Literatür", *İslam Ansiklopedisi*, C.43, s.197-201.
- Harviainen, Tapani (1997), "Signs of new life in Karaim Communities", In *Ethnic Encounter and Culture Change. Papers from Third Nordic Conference on Middle Eastern Studies*, Norway: p.72-83.
- Koestler, Arthur (1976), *The Thirteenth Tribe: The Khazar Empire and its Heritage*, Random House (NYC).
- Lasker, Daniel J. (2003), "Karaites", In *The Encyclopaedia of Judaism*. Supplement I. (Ed. Jacob Neusner et al.). Leiden: Brill. p. 1807-21
- Lasker, Daniel J. (2000), *Karaism and Jewish Studies* (Hebrew). Jewish Culture in Muslim Lands and Cairo Geniza Studies, Tel Aviv: Tel Aviv University. C. 1.
- Nemoy, Leon; Heller, Joseph E. (2007), "Karaites", In *Encyclopaedia Judaica*, Jerusalem: S. 11, s.785-799.
- Polliack, Meira (2002), "Medieval Karaism", In *The Oxford Handbook of Jewish Studies* (Ed. Martin Goodman, Jeremy Cohen, and David Sorkin), Oxford: Oxford University Press. p. 295-326.
- Polliack, Meira (ed.) (2003), *Karaite Judaism: A Guide to its History and Literary Sources*, Leiden: Brill.
- Schwartz, Baruch J. (1997), *Bible*. In *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (Ed. R. J. Z. Werblowsky - G. Wigoder), New York: p. 121-125.
- Sinaoğlu, M. (2001), "Karâîlik", *İslam Ansiklopedisi*. C. 24, s.814-827.
- Şişman, Simon (1957), "İstanbul Karayları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul: C. 3, s.97-102.
- Benjamin, T.; Petachia, R. (2001), *Ortaçağda İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya, Afrika Gözlemleri*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Touati, Ch. (1979), "Rabbinique (Littérature)-Ras Shamra", In *Supplément au Dictionnaire de la Bible*, Paris: S. 52, s. 1019-1045.
- Yumanadi, Y. K.; Kuleshov, P. V. (2002), "Hazarlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, s.814-827

Ekler:

Resim No: 1

7-20. yüzyıllardaki başlıca Karay yerleşimleri

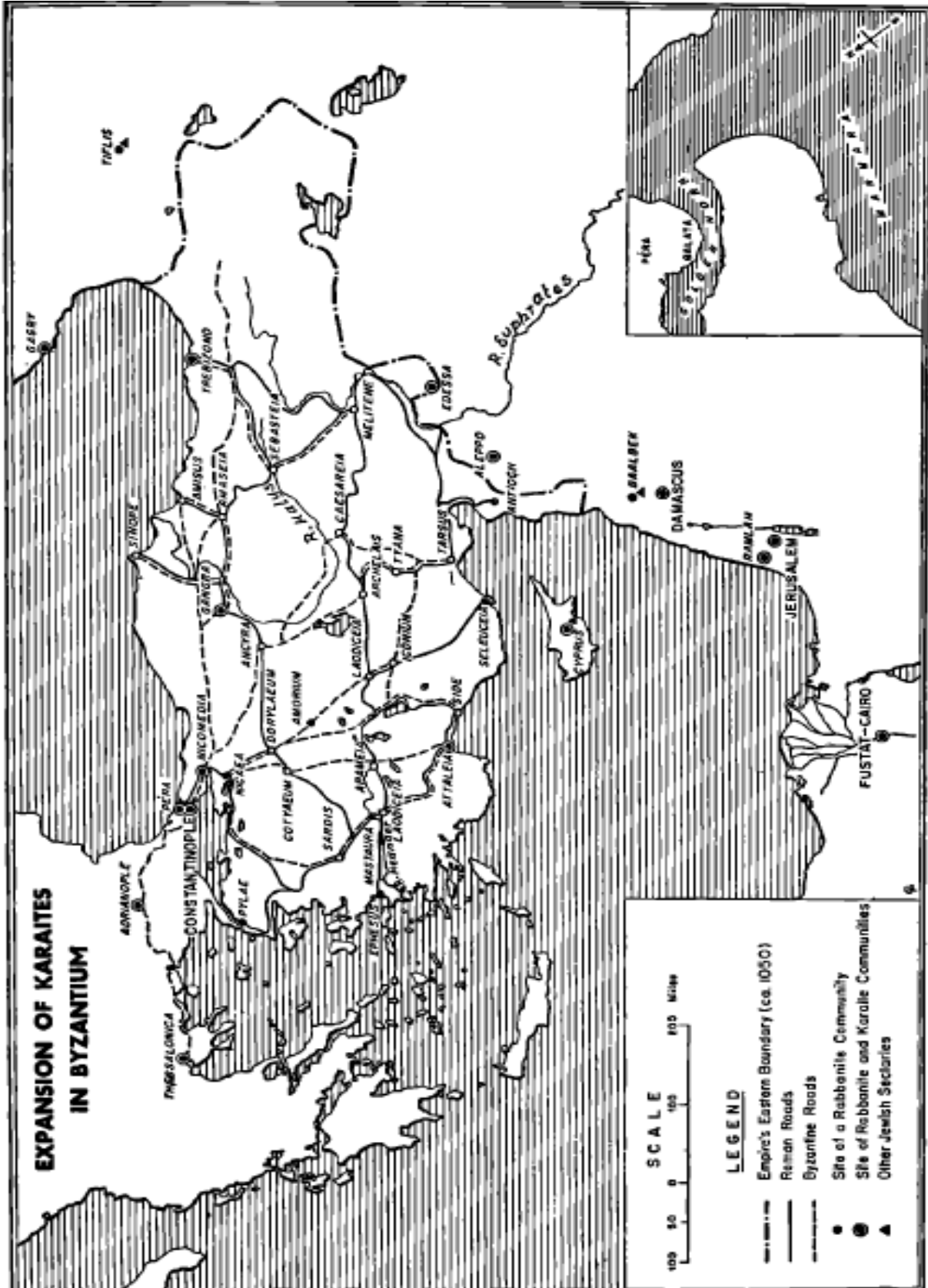

Principal areas of Karaite settlement and main centers, 7th-20th centuries.

(Encyclopaedia Judaica, Volume 11, p.786'dan alıntılanmıştır.)

Resim No: 2

Bizans'ta Karayların Dağılımı

(Zvi Ankori, Karaites in Byzantium, s.1'den alıntılanmıştır.)

Resim No: 3

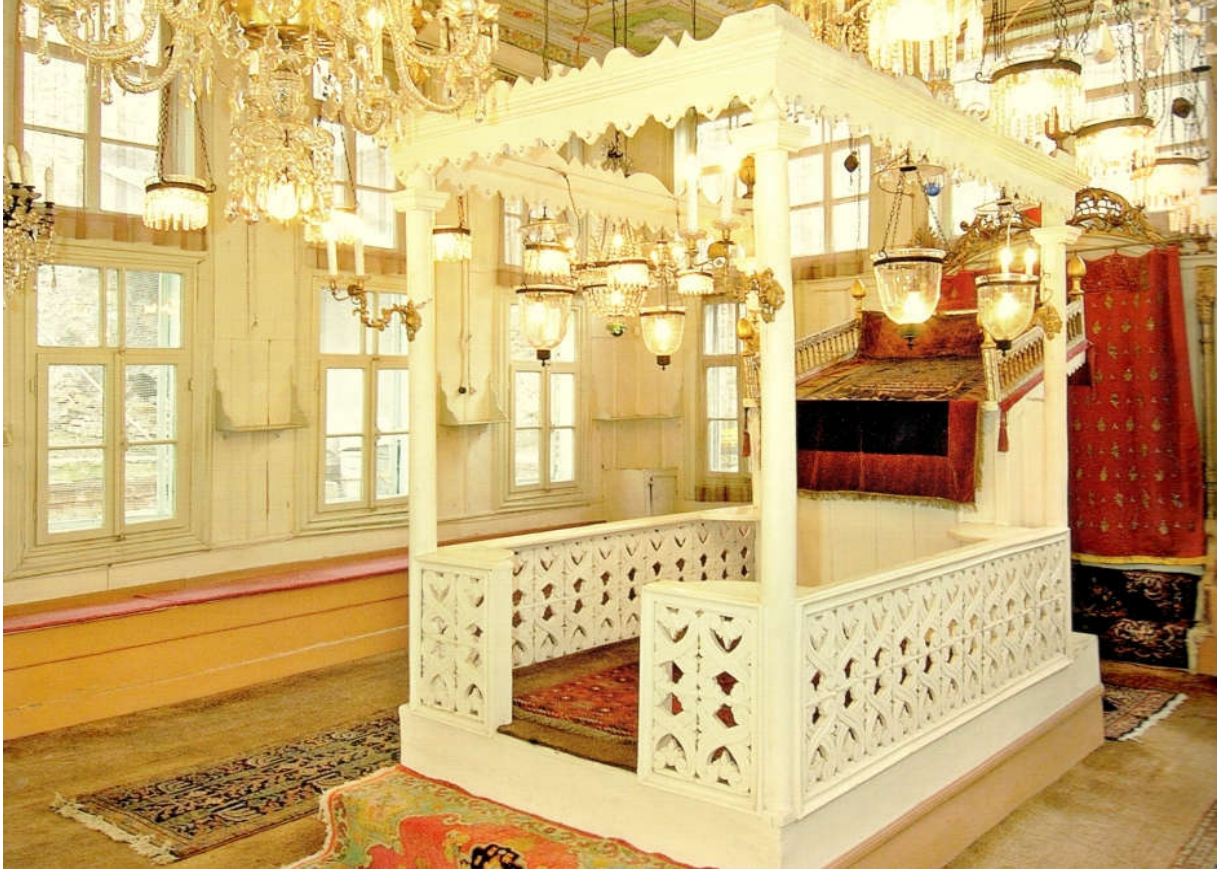
Hazar Devleti'nin Sınırları

(Arthur Koestler, *The Thirteenth Tribe: The Khazar Empire and Its Heritage*, s.1'den alıntılanmıştır.)

Resim No: 4

Hasköy Karay Kenesası içten görünüm

(<http://www.tas-istanbul.com/index.php/semtleri/haskoey/item/1179-kara%C4%B1t-s%C4%B1nagogu>)

Resim No: 5

Hasköy Karay Kenesası dıştan görünüm

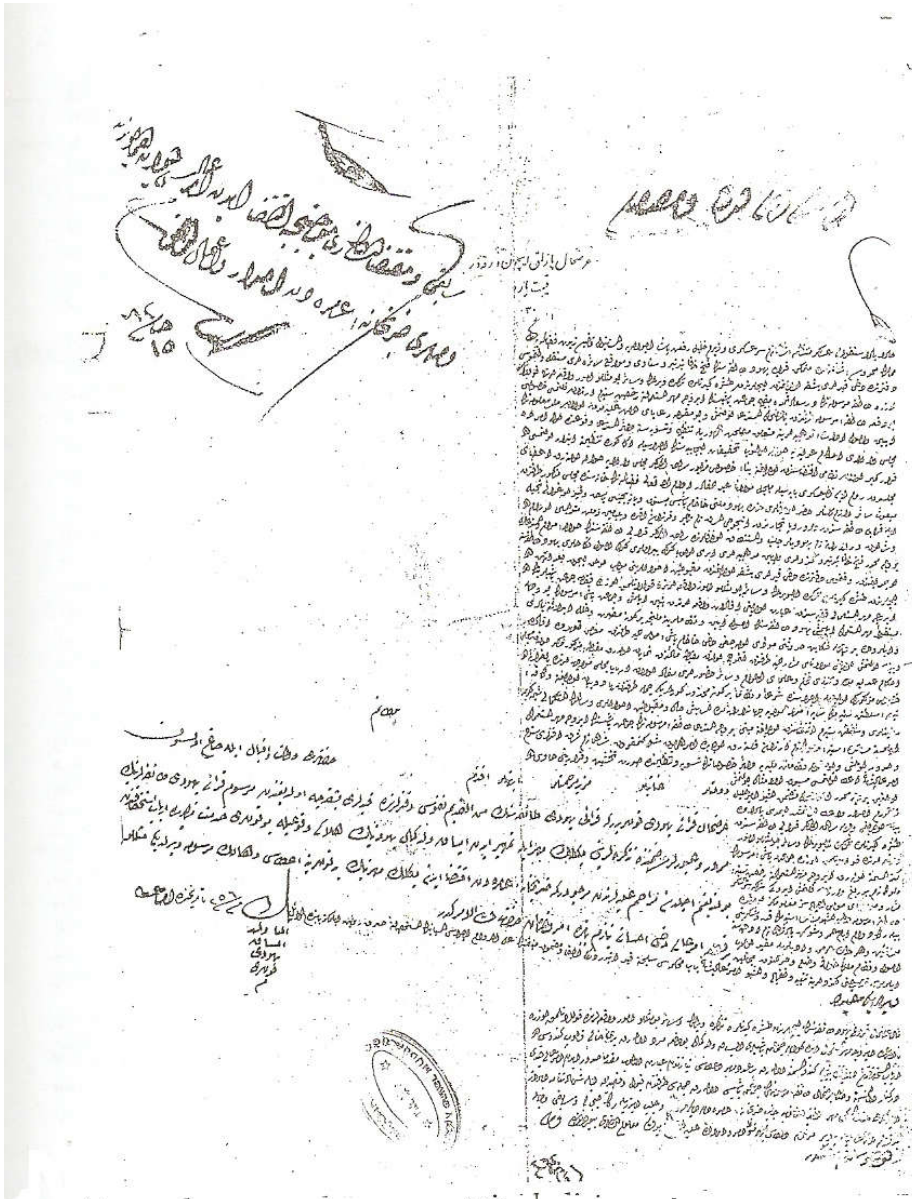
(http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karaite_Synagogue.jpg)

Resim No: 6
Karay Mezarlığı

Resim No: 7

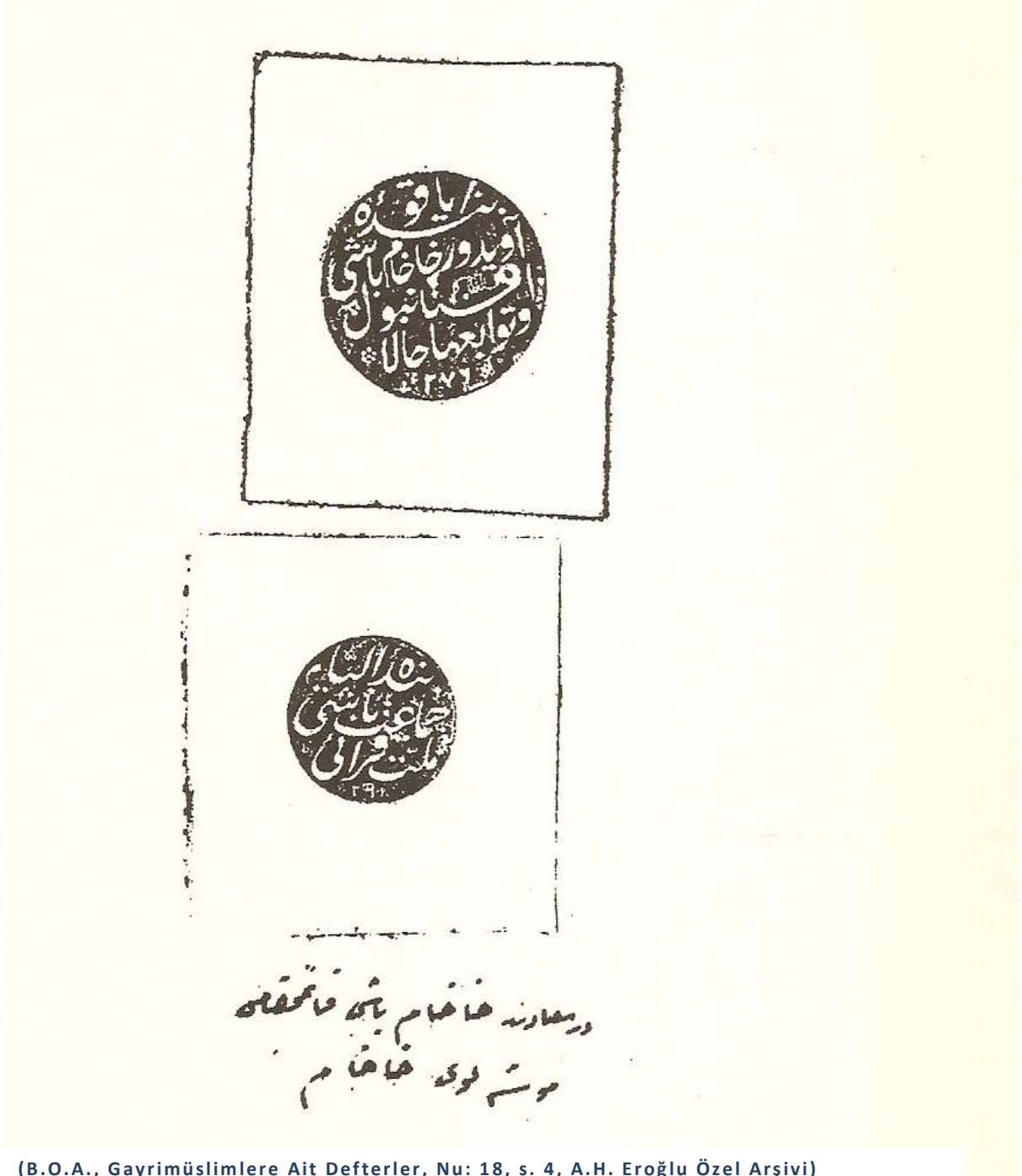
Karay Cemaatbaşına mühür verilmesi ile ilgili arz ve Karay Cemaatbaşının görev ve yetkilerini belirten berat kaydı

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası, A. DVN, 15/95, Lef. 1, A.H. Eroğlu Özel Arşivi'nden)

Resim No: 8

Dersaadet Hahambaşı Kaim-i Makamı Moşe Levi ve Karay Milleti Cemaatbaşı İlya'nın mührüleri

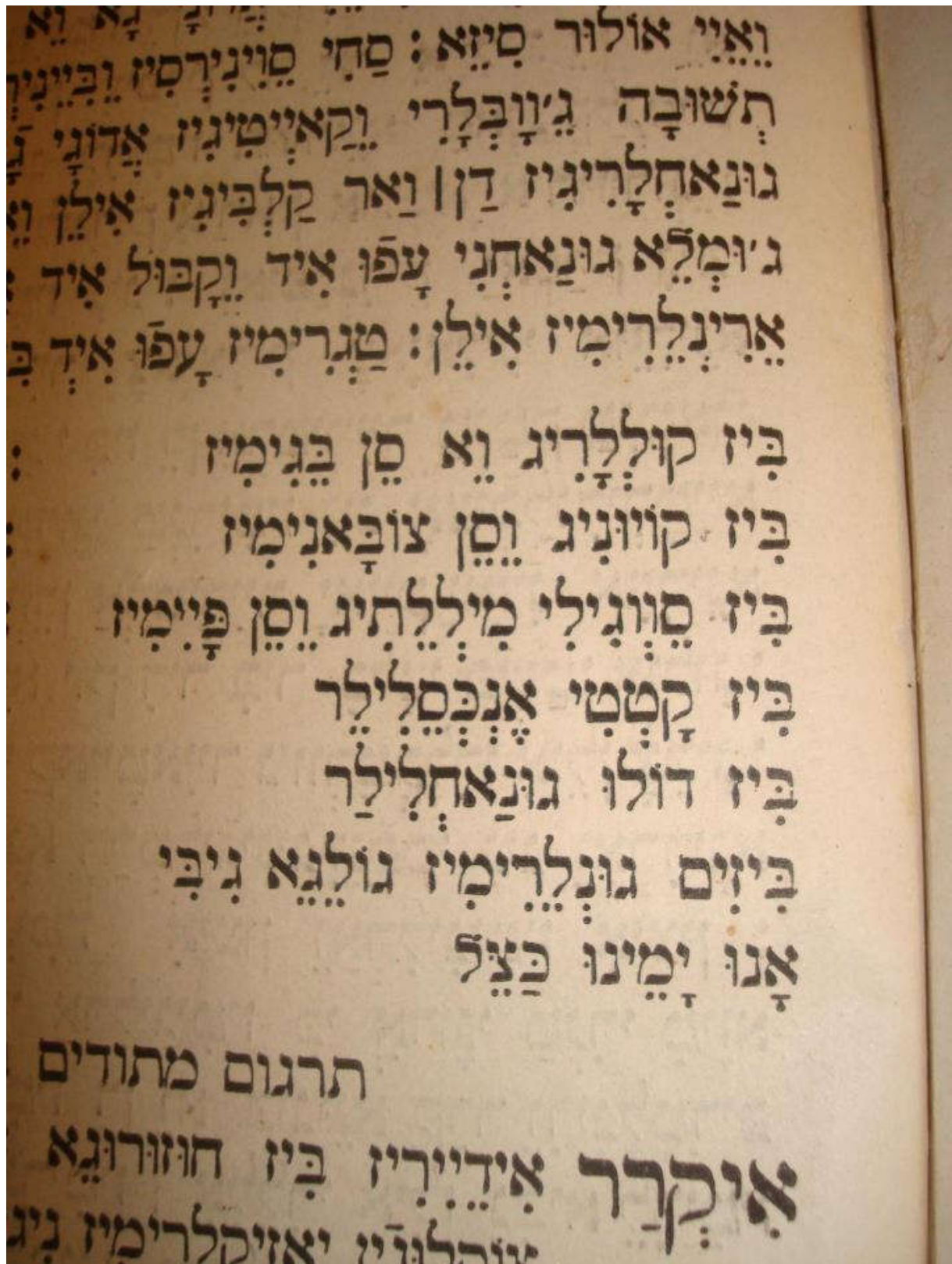
(B.O.A., Gayrimüslimlere Ait Defterler, Nu: 18, s. 4, A.H. Eroğlu Özel Arşivi)

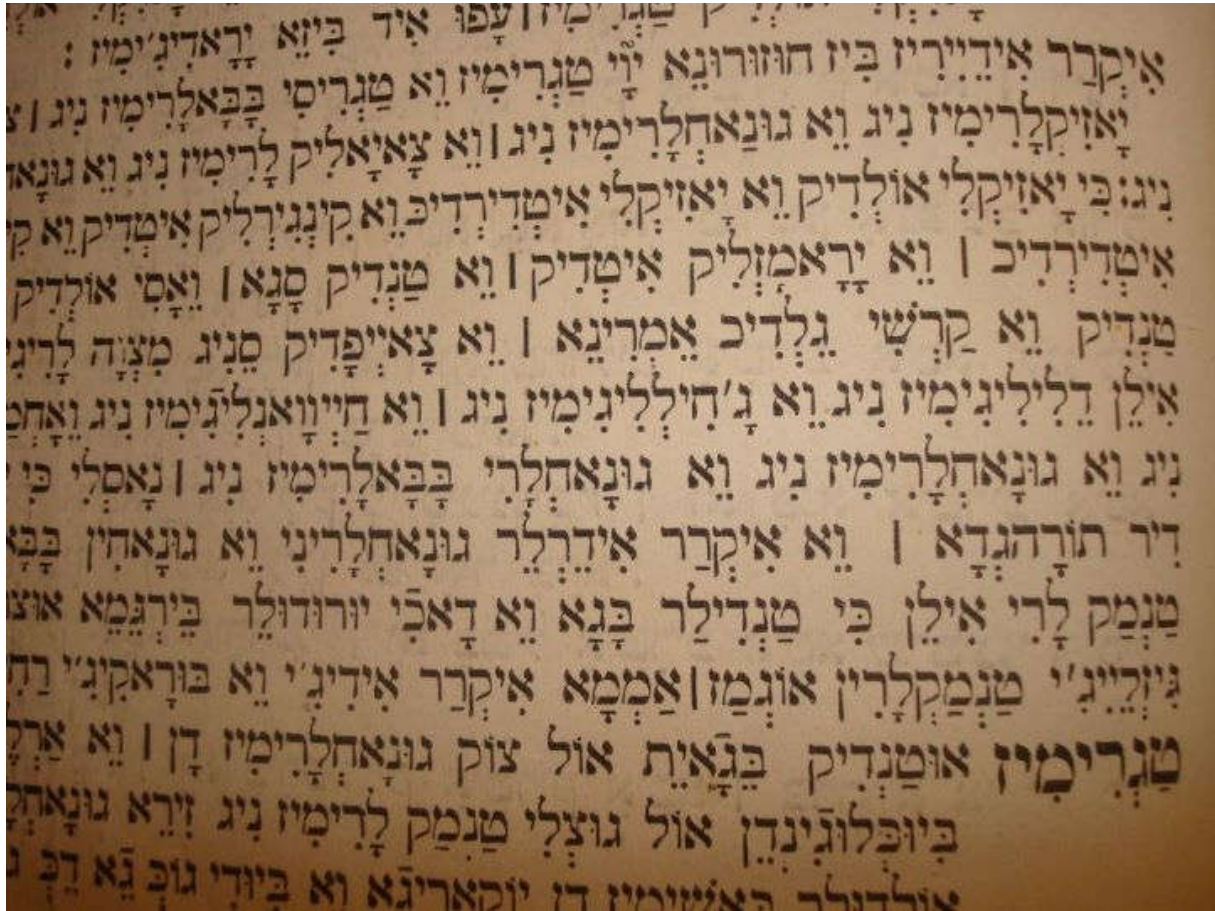
Resim No: 9

1892 Yılına Ait Karayca Orijinal Metin Örnekleri

תרגום לאדני אלהינו בערב יום הכפורים
אָגֶר גונאַחִימִיז בויידי אַיסאַ | גופ גאַ דַבֿ יוקאַרינאַ קיל אַ
אָגֶר טנימִיזי מונדר איטדיכ אַיסאַ | ואַ עמורה גאַ פֿגוד
אָייליכ קיל פֿרפֿרימיזאַ :
אָגֶר זולוסלדיק אַיסאַ | ואַ צאַײַפֿאָדיק אַיסאַ ואַ ייִמ
בוזדיק אַיסאַ | רינאַ אַילן עפֿו אַיד פֿיזאַ :
עפֿו אַיד אָנדי גונאַחינאַ אָגֶר גונאַחלי אולוסניג | גונאַחני
אָגֶר יוללרימיזי קינגיראַײַטדיק אַיסאַ | פֿפֿאַני ואַ אָנאַ ני
קיל אָדיג אַיצון :
אָגֶר קאַטטירדיק אַיסאַ אָנפֿסטִיז ני | ואַ קאַן גאַ בול
לרימיזי | פֿדחוואַ אָייליכ קיל פֿרפֿרימיזאַ :
אָגֶר קירפֿדיק אַיסאַ גוזלרימיזי אַילן | ואַ אופֿסטִיז ני ואַ

אַיסאַ | פֿדחוואַ אָייליכ קיל פֿרפֿרימיזאַ :
אָגֶר קראַמליק ני מוסאַנדיק אַיסאַ | ואַ יאַזי
אַילן עפֿו אַיד פֿיזאַ :
אָגֶר אול אַיי יולדן קאַירילדיק אַיסאַ | ואַ אַ
אַיסאַ | קיל אָדיג אַיצון :
אָגֶר אָנט איטדיכ אַיסאַ ילאַן גאַ | ואַ שֶהַד
גאַ | פֿדחוואַ אָייליכ קיל פֿרפֿרימיזאַ :
אָגֶר קויידוק אַיסאַ ילאַנג'יליק ני סיגניצימי
אַישלרימיזי | רינאַ אַילן עפֿו אַיד פֿיזאַ
אָגֶר פֿוראַקדיק אַיסאַ תּוֹרַהגני | ואַ פֿטיל אַ

<http://qaraimtili.blogspot.com.tr/> den alınmıştır.